

**Afrika Anayasa Mahkemeleri ve Yüksek Mahkemeleri ile Anayasa Konseyleri Başkanları
Sekizinci Üst Düzey Toplantısı**

“Türk Anayasa Mahkemesinin Olağanüstü Hâl Tecrübesi”

Kahire/Mısır

27 Ocak 2025

Bir insan uzun ömürlü olmak isterse adaletli olsun.

Bu durum, devletlerde de aynıdır.

Adaletli olmak ömrü uzatır.

Mısır Arap Cumhuriyeti Yüksek Anayasa Mahkemesi Başkanı Sayın Boulos Fahmy Iskandar,

Çok Değerli Yüksek Mahkeme Başkanları ve Üyeleri,

Saygıdeğer Meslektaşlarım,

Değerli Katılımcılar,

Hanımfendiler, Beyefendiler,

Hepinizi saygıyla, muhabbetle selamlıyorum.

Sözlerime başlarken değerli dostumuz Sayın Boulos Fahmy Iskandar’a bizi bu organizasyona davet ettikleri için en kalbî teşekkürlerimi arz ediyorum.

Bu başarılı ve harika organizasyon için kendisini, Mahkeme üyelerini ve emeği geçen herkesi tebrik ediyorum. Burada bulunmaktan ve seçkin meslektaşlarımdan oluşan bu topluluğa hitap etmekten büyük bir mutluluk duyduğumu ifade etmek istiyorum.

Organizasyonun hem iş birliği hem de akademik anlamda çok faydalı sonuçlar vereceğine inanıyorum.

“Halkların Kalkınmasında Anayasal Denetimin Rolü” ana temalı toplantının *“Afrika Kıtasının Olağanüstü Hâllerde Karşı Karşıya Kaldığı Risklerin Niteliği”* başlıklı birinci oturumunda Türk Anayasa Mahkemesinin olağanüstü hâl (OHAL) tecrübesi hakkında çok genel ve özet bir anlatım yapmaya çalışacağım.

Bilindiği üzere anayasalar, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alarak egemenlik yetkisinin kullanımını demokratik ilkeler çerçevesinde belirleyen toplumsal sözleşmelerdir.

Anayasa mahkemeleri de insanı ve devleti, adalet temelinde yaşatma ortak amacını gerçekleştirmek üzere varlık kazandırılan kurumlardır. Dolayısıyla anayasa mahkemelerinin asli görevi, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alarak, egemenlik yetkisinin kullanımını demokratik ilkeler çerçevesinde belirleyen ve toplumsal sözleşme olarak adlandırılan anayasaların işlevselliğini sağlamaktır.

Hâl böyle olunca bir taraftan temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, diğer taraftan devlet ve toplum düzeni bakımından şartları ortaya çıktığında doğrudan ilgili olan OHAL yönetimleri anayasa hukukçuları ve uygulayıcıları bakımından özel bir önem arz etmektedir.

Değerli Katılımcılar,

Bilindiği üzere OHAL yönetimleri, olağanüstü bir hâlin ortaya çıktığı ve olağan usullerin yetersiz kaldığı/kalacağı durumlarda OHAL'e neden olan sebeplerin bir an önce bertaraf edilmesi amacıyla uygulamaya konurlar. Devletin veya toplum hayatının ya da kamu düzeninin ağır bir tehdit veya tehlike altında olduğu durumlarda başvurulmuş istisnai rejimlerdir. Bu rejimlerin (olağanüstü yönetim usulünün) uygulandığı dönemlerde söz konusu tehdit ya da tehlikelerin bertaraf edilmesi için temel hak ve özgürlüklerin olağan döneme kıyasla daha fazla sınırlandırılması sonucunu doğuran tedbirler alınması gerekebilir. Bununla birlikte hukukun dışında ya da deyim yerindeyse hukukun paranteze alındığı yönetimler değildir. Olağanüstü durumlara ilişkin hukuk kurallarının uygulandığı, bu uygulamaların hukuki denetime tabi olduğu istisnai ancak yine hukuk içinde yürüyen rejimlerdir.

Türk Anayasa Mahkemesi de bu hususu birçok kararında ifade etmiştir. Buna göre *“olağanüstü yönetim usulleri, hukuku dışlayan keyfi yönetim anlamına gelmez. Olağanüstü yönetimler kaynağını Anayasa’da bulan, anayasal kurallara göre yürürlüğe konulan, yasama ve yargı organlarının denetiminde varlıklarını sürdüren rejimlerdir. Ayrıca olağanüstü yönetimlerin amacı, anayasal düzeni korumak ve savunmak olmalıdır. Bu nedenle olağanüstü hâl, yürütme organına önemli yetkiler vermesine, hak ve özgürlükleri de önemli ölçüde sınırlandırmasına karşın sonuçta hukuki bir rejimdir.”*¹

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda herkesin, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtildikten sonra söz konusu hak ve özgürlüklerin neler olduğu güvenceleriyle birlikte belirtilmiş; bunların olağan ve olağanüstü hâllerde nasıl sınırlandırılacağına ilişkin ilke ve usuller açık bir biçimde gösterilmiştir.²

Anayasa'nın 15. maddesine göre temel hak ve özgürlükler, "savaş", "seferberlik" ve "olağanüstü hâllerde", milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek ve durumun gerektirdiği ölçüde olmak kaydıyla Anayasa'daki (olağan dönem için öngörülen) güvencelere aykırı olarak sınırlandırılabilir. Ancak burada bir hususa dikkat çekmek gerekmektedir. O da şudur: Anayasaya göre "savaş", "seferberlik" ve "olağanüstü hâllerde" dahi "*kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez, suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.*" Bu bağlamda uluslararası sözleşmelerde yer verilen ve çekirdek haklar olarak adlandırılan haklar önem kazanır.³

Buna göre ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durum meydana gelmiş olsa dahi hiç kimse köle veya kul olarak tutulamaz, yalnızca sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getiremediği gerekçesiyle hapsedilemez, kesin bir hükümlle mahkûm edildiği ya da beraat ettiği bir suçtan dolayı yeniden yargılanamaz veya cezalandırılmaz. Ayrıca bu dönemde de herkes her yerde, hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkına sahiptir ve olağanüstü dönemde alınacak tedbirler "ırk", "renk", "cinsiyet", "dil", "din", "toplumsal köken" gibi sebeplerle ayrımcılık içeremez.

Ülkemizde son OHAL rejimi 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından uygulanmıştır. FETÖ olarak adlandırılan hain terör örgütü, 15 Temmuz 2016 tarihinde milletimize ve devletimize karşı menfur bir saldırıyla darbe girişiminde bulunmuştur. Bu girişim yine devlet kurumlarımızın öncülüğünde milletimizin kararlı duruşu ve direnişiyle sonuçsuz bırakılmıştır. Bununla birlikte hain örgütün yıllarca kamu kurumlarına sızmış olması, örgütün atipik yapılanması ve kripto taktikleri çok daha kapsamlı ve titiz bir mücadeleyi gerekli kılmıştır.

Bu kapsamda 20 Temmuz 2016 tarihinde Anayasa'nın verdiği yetki kullanılarak hükûmet tarafından Olağanüstü Hal Kanunu kapsamında bütün ülkede 21 Temmuz 2016 tarihinden başlamak üzere OHAL ilan edilmiş ve OHAL 18 Temmuz 2018 tarihinde sona ermiştir. Süreç içerisinde olağanüstü hâlin ilanı ile birlikte mevcut tehlikenin bertaraf edilmesi ve örgütün devlet içinden tasfiyesi amacıyla olağanüstü tedbirler devreye sokulmuştur.

Yukarıda ifade ettiğim gibi bu tedbirler anayasal ilke ve esaslara uygun şekilde alınmış ve uygulanmıştır. Başta yürütme, yasama ve yargı kurumları olmak üzere devletimizin bütün kurumları kendilerine anayasa ve yasalarla yüklenmiş olan fonksiyonlarını yine anayasa ve yasalara uygun olarak icra etmiştir. OHAL tedbirlerini tesis eden kararnameler, kararname olarak yargısal denetime tabi tutulmamış ise de Meclisin onayına sunularak kanunlaşmasının ardından anayasal denetime tabi tutulmuştur. Dolayısıyla OHAL tedbirleri hukuki çerçevede tesis edilmiş ve yargı denetimine konu olmuştur.

Anayasa Mahkemesi, OHAL tedbirlerine ilişkin olarak hem norm denetiminde hem de bireysel başvuruda çok önemli kararlar vermiştir. Bu noktada bir hususu özellikle belirtmem gerekiyor. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda OHAL'lerde ve savaş hâllerinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin (değişiklik öncesi kanun hükmünde kararnamelerin) şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine dava açılmayacağı düzenlenmiştir.⁴ Bu nedenle de Anayasa Mahkemesi bu hükümden hareketle OHAL kararnamelerine karşı açılan iptal davalarını esaslan incelememiş ve reddetmiştir.⁵Bununla birlikte Meclisin onayına sunularak kanunlaşmalarının ardından açılan iptal davalarında ise OHAL tedbirleri anayasal denetime tabi tutulmuş ve birçok iptal kararı verilmiştir. Bu bağlamda 20 Temmuz 2016 tarihinden sonraki süreçte OHAL döneminde çıkarılan tüm kararnamelerin kanunlaştığını ve tamamının anayasal denetime tabi tutulduğunu da belirtmemiz gerekiyor.

Öte yandan bu bağlamda çok önemli bir hususun daha belirtilmesi gerekiyor. O da şudur: Anayasa Mahkemesi, olağanüstü hâl tedbirine ilişkin bir olağanüstü hâl kararnamesini anayasal denetim yoluyla incele(ye)memişken somut ve kişisel olarak uygulanmasına ilişkin işleme yönelik süreci, bireysel başvuru kapsamında denetle(yebil)miştir.⁶

Mahkememiz 20 Temmuz 2016 tarihinden sonraki süreçte olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması meselesini nasıl bir usulle hangi anayasal ilkelere göre ele alacağını ilk olarak *Aydın Yavuz ve diğçerleri* olarak adlandırılan 20/6/2017 tarihli ve 2016/22169 başvuru numaralı kararında belirlemiştir. Konu, söz konusu kararda ayrıntılı olarak incelenmiştir.⁷

Bu kararda belirlenen ilke, esas ve usuller daha sonra hak bazlı belirlenen alt ilkelerle birlikte hem tüm bireysel başvurulara konu haklar bakımından yapılan incelemelerde hem de norm denetiminde uygulanmıştır.

Anayasa Mahkemesi içtihadına göre Anayasa'nın 15. maddesinin uygulanabilirliği, bir başka söyleyişle bir temel hak veya özgürlüğe yapılan müdahalenin OHAL rejimi kapsamında değerlendirilebilmesi için öncelikle bir olağanüstü durumun mevcut olması ve OHAL'in" usulüne göre ilan edilmiş olması gerekmektedir. Bununla birlikte usulüne uygun ilan edilmiş olan OHAL'in gerekli olup olmadığı Mahkemenin denetimine tabi değildir. Ancak OHAL tedbirlerinin temel hak ve özgürlüklere müdahale etmesi durumunda bu tedbirlerin "*durumun gerektirdiği ölçüde*" olup olmadığı Mahkemece dikkate alınması gereken çok önemli bir husustur.

Tedbirin olağanüstü durumla bağlantılı olması, OHAL ilanına sebep olan tehdit veya tehlikelerin bertaraf edilmesine yönelik olması gerekmektedir. Anılan bağlantının kurulmadığı durumlarda temel hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden bir tedbir olağanüstü yönetim usullerinin

uygulandığı dönemde alınmış olsa bile bu tedbire ilişkin başvuruların incelenmesinde Anayasa'nın 15. maddesi dikkate alınmayacaktır.

Mahkememiz, *Aydın Yavuz ve diğçerleri* olarak adlandırılan karardan sonra verdiği konuya ilişkin norm denetimi kararlarında yukarıda belirlenen ilkelere bir ilke daha eklemiştir. Buna göre tedbirin OHAL süresiyle sınırlı olması gerekmektedir.⁸

Biraz önce de belirttiğimiz üzere OHAL tedbirlerinin “*durumun gerektirdiği ölçüde*” olması gerekmektedir. Mahkememize göre keyfliğe izin veren bir tedbir hiçbir şekilde bu kriteri karşılayamaz. Bununla birlikte ölçünlülük hakkında değerlendirme yapılırken her bir somut olayın tüm özelliklerinin dikkate alınması suretiyle bir kanaate varılması gerekir.⁹

OHAL döneminde uygulanan hemen hemen her tedbir bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi önüne getirilmiştir. Mahkememiz *Aydın Yavuz ve diğçerleri* kararında belirlediği genel ilkeleri her hak ve özgürlük kapsamında ve OHAL döneminde tartışma konusu her somut tedbir bağlamında spesifikleştirmiş, böylece OHAL döneminde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimi bağlamında âdeta bir içtihat külliyatı oluşturmuştur.

Değerli Dostlar,

Konuşmama son verirken insanlığın ortak geleceği için dünyanın her bir yerinde bir an önce adil ve sürekli nitelikli bir barışın tesis edilmesini, yeryüzünde en kısa sürede ahlaki değerlere ve adalete dönülmesini ve adaletin hâkim kılınmasını diliyorum. Sözlerimin başında da belirttiğim gibi bir insan uzun ömürlü olmak istiyorsa adaletli olsun, bir devlet uzun ömürlü olmak istiyorsa adaletli olsun; adaletli olmak ömrü uzatır.

Sözlerime son verirken dünyamızda yaşanan ve insan onurunu ayaklar altına alan tüm muamelelerin son bulması temennisiyle şahsım ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi üyeleri adına hepimizi saygıyla selamlıyorum. Tüm sevdiklerinizle birlikte yaşayacağınız sağlıklı, huzurlu uzun ömürler diliyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Kadir ÖZKAYA
Türkiye Cumhuriyeti
Anayasa Mahkemesi Başkanı

¹ AYM, E.2016/167, K.2016/160, 12/10/2016, § 4.

² *II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması*

Madde 13 – (Değişik: 3/10/2001-4709/2 md.)

Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

Madde 15 – Savaş, seferberlik (...) veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler (...) dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

³ Örneğin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 4. maddesinin (2) numaralı fıkrası ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesinin (2) numaralı fıkrası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 7 No.lu Protokol'ün 4. maddesinde, Anayasa'nın 15. maddesinde yer almayan bazı hak ve özgürlüklerin de yükümlülük azaltılmasına konu olamayacağı düzenlenmiştir.

⁴ Anayasa Madde 148.

⁵ AYM, E.2016/166, K.2016/159, 12/10/2016, §§ 12-23.

⁶ Mahkememiz Anayasa'nın 148. maddesinin, OHAL tedbirlerine karşı bireysel başvuru yapılmasını ve Anayasa Mahkemesinin bunları incelemesine engel teşkil etmediğini değerlendirmiştir (*Aydın Yavuz ve diğerleri* ([GK], B. No: 2016/22169, 20/6/2017, §80).

⁷ Söz konusu *Aydın Yavuz ve diğerleri* kararında 15 Temmuz darbe teşebbüsünün faili (arkasında olan terör örgütü) olduğu değerlendirilen FETÖ'nün özellikleri ayrıntılı ortaya konulmuş ve bu

tespitler daha sonra ulusal ve -başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olmak üzere- uluslararası makamlar tarafından da referans olarak kullanılmıştır.

 OHAL dönemini içine alsın bile bu dönemi aşın süreyle uygulanan tedbirler OHAL tedbiri olarak kabul edilmez. Bkz. AYM, E.2016/205, K.2019/63, 24/07/2019, §§ 15-17.

 (Aydın Yavuz ve diğeri, §§ 196-202).